

ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Περιεχόμενα

Αφιέρωμα στον μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα

- 4 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ *Ιωάννης Ζηζιούλας*
- 11 ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ *Ιωάννης Ζηζιούλας, ο οικουμενικός θεολόγος της Ορθόδοξης Εκκλησίας*
- 24 π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΣ *Ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ο μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας και η υπαρκτική σημασία της Χριστολογίας*
- 39 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΛΗΡΗΣ *Είναι-προς-αγάπη: η ερμηνευτική της Αναστάσεως στη σκέψη του μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα*
- 54 π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ *Πόσο γόνιμες είναι οι έννοιες της οντολογίας του προσώπου και της σχέσης για την ορθόδοξη θεολογία; Σχόλια στη θεολογία του Ιωάννη Ζηζιούλα*
- 76 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΣΠΡΟΥΔΗΣ *Γιατί θεολογούμε ακόμη σήμερα; Οι μεταθεολογικές προκείμενες της σκέψης του Ιωάννη Ζηζιούλα*
- 91 ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ *Πέτρα αμελητέα, ή λίθος ακρογωνιαίος; (Για την ιεραποστολή, ένας διάλογος με τον Ιωάννη Ζηζιούλα)*
- 106 ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΚΟΣ *Μετά την ηθική: ο μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας και το κήρυγμα της Εκκλησίας*
- 122 π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ *Οι απαρχές του βιβλικού χριστιανισμού: συνθέσεις και οριοθετήσεις*

127 ΜΑΡΙΑΝΝΑ Γ.
ΠΑΠΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Τρία ποιήματα

131 ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ

Φωτεινοί σηματοδότες

142 ΒΑΓΓΕΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ο Καραγάτσης μεταξύ φθοράς και αφθαρ-
σίας

Αφιέρωμα στον Ηλία Λάγιο

150 ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ

Σονέτα κόρης

152 ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΗΣ

Δια-κοπές με τον Ηλία Λάγιο

158 ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Το ίνδαλμα του έρωτα στο ψυχιατρικό άσυλο

165 ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

Οφειλές στην ποίηση του Ηλία Λάγιου

172 ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΚΑΛΑΒΡΟΣ

«Τὸ ἡμερολόγιο», «Τὸ ὄνειρολόγιο» και η
ποιητική του Ηλία Λάγιου

185 ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ

5+1 σημεία για τὸν Ἡλία Λάγιο

195 ΗΛΙΑΣ ΜΑΛΕΒΙΤΗΣ

Ηλία Λάγιου Μνήμη

Βιβλία, γράμματα & τέχνες

206 ANNA ΚΟΛΤΣΙΟΥ-ΝΙΚΗΤΑ

Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιού-
λας, Εκατό κηρύγματα, Άρτος Ζωής, 2023

212 ΧΡΥΣΑ ΑΝΩΜΕΡΙΤΗ

Τσβετάν Τοντόροφ, Η λογοτεχνία σε κίνδυνο
μτφρ. Χρύσα Βαγενά – Νάσος Βαγενάς,
Πόλις, Αθήνα, 2013

218 ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

«Εις το ωρολόγιον»: ένα νεανικό ποίημα του
Τιμολέοντα Αμπελά
(Αναζητήσεις μποντλερικών απηχήσεων σε
νεοέλληνες ποιητές, 1860-1870)

226 ΜΑΡΩ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

Λυσιστράτη 2024 – «Όχι άλλο αίμα»

*Αφιέρωμα στον μητροπολίτη
Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα*

(1931-2023)

Γεώργιος Παπαγεωργίου

Ιωάννης Ζηζιούλας

(1931-2023)

Τον μακαριστό Μητροπολίτη Περγάμου, Ιωάννη Ζηζιούλα, τον εγνώρισα το 1984 στο Λονδίνο, μέσω του φίλου και συμφοιτητή μου στην Ιατρική π. Σταμάτη Σκλήρη. Ήταν τότε λαϊκός ακόμα, καθηγητής στην Γλασκώβη και ήδη γνωστός ως ένας διακεκριμένος θεολόγος με πολύ σημαντική διεθνή συμβολή στην Ορθόδοξη θεολογία. Έκτοτε συνδεθήκαμε με φιλία η οποία διήρκεσε μέχρι τις τελευταίες του στιγμές, μάλιστα τα τελευταία χρόνια, όταν η υγεία του είχε κλονιστεί, είχα την τιμή να του παρέχω τις ιατρικές μου υπηρεσίες. Δεν θα ασχοληθώ με το καθαρά θεολογικό του έργο, το οποίο είναι τεράστιο και διεθνώς αποδεκτό και για το οποίο θα μιλήσουν άλλοι πολύ αρμοδιότεροι από εμένα. Θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω την προσωπικότητά του και το ήθος και την στάση ζωής που εξέπεμπε στο άμεσο φιλικό και συγγενικό του περιβάλλον.

Από την αρχή της γνωριμίας μας είχαμε πολύ συχνές συναντήσεις και συζητήσεις, στις οποίες προσετέθησαν αρκετοί άλλοι, κληρικοί, θεολόγοι, γιατροί κλπ. Οι συναντήσεις αυτές ήταν πραγματική απόλαυση, διαρκούσαν πολλές ώρες και μέσα από συζητήσεις, συμφωνίες και διαφωνίες φεύγαμε ενθουσιασμένοι. Ο Περγάμου ήταν φυσικά το κεντρικό πρόσωπο, που συνήθως έθετε το θέμα, θεολογικό, ή φιλοσοφικό και μέσα από επί ίσοις όροις συζήτηση, αλλά με την καταλυτική δική του συμβολή, φθάναμε σε συμπεράσματα, ή σε... προσωρινό αδιέξοδο. Χαρακτηριστική ήταν η διαλλακτική και ευγενική στάση του Ιωάννη Ζηζιούλα. Όπως είπα η συμβολή του ήταν καταλυτική. Η εξαιρετική οξύτητα του πνεύματός του, την οποία διετήρησε μέχρι το τέλος της ζωής του, η ελευθερία, η τόλμη και η διεισδυτικότητα της σκέψης του, η βαθιά φιλοσοφική και θεολογική γνώση του καθόριζαν την έκβαση της συζήτησης. Αληθινός Δάσκαλος, την κατεύθυνε σε πολύ υψηλό επίπεδο και έδινε τροφή στην σκέψη και τα φιλοσοφικά και θεολογικά ενδιαφέροντά μας. Τις διαφωνίες

Ο Γεώργιος Παπαγεωργίου γεννήθηκε στην Πάτρα το 1945. Τελευταίο του βιβλίο: *Το φανταστικό ταξίδι του Όσκαρ στον ουρανό* (Επιστροφή, 2023).

και τις αντιρρήσεις μας, όχι μόνον τις δεχόταν, αλλά τις άκουγε με ευχαρίστηση και απαντούσε με πειστικά επιχειρήματα. Θεωρούσε ότι έτσι γίνεται γόνιμος ο διάλογος και έτσι βοηθείται και διαμορφώνεται και η δική του σκέψη και άποψη.

Ήδη όταν τον γνώρισα είχε λάβει την πρόταση –και τις πιέσεις– από το Πατριαρχείο για την ιερωσύνη. Ένα τόσο σημαντικό θέμα ζωής δεν το συζητούσε βέβαια με εμάς, αλλά είχε συχνές ιδιαίτερες συναντήσεις στο σπίτι μας με τον μακαριστό επίσκοπο Ερζεγοβίνης, τότε Ιερομόναχο Αθανάσιο Γιέφτιτς, οι οποίες διαρκούσαν αρκετές ώρες. Με τον π. Αθανάσιο είχε στενή σχέση αλληλοεκτίμησης και αγάπης, και μέσω αυτού και με τον Άγιο Ιουστίνο Πόποβιτς, τον οποίον σεβόταν πολύ και είχε επισκεφθεί δυο φορές. Ως πνευματικό του πατέρα θεωρούσε τον Άγιο Σωφρόνιο Σαχάρωφ του Έσσεξ, ο οποίος συνέβαλε ουσιαστικά στην πνευματική του συγκρότηση. Τον Ιούνιο του 1986 τον συνοδεύσαμε στο Πατριαρχείο για τη χειροτονία του «αθρόον» σε Επίσκοπο, ανήμερα της Πεντηκοστής. Έκτοτε, ως μητροπολίτης Περγάμου πλέον, ανέλαβε πολύ σημαντικούς ρόλους στην υπηρεσία του Πατριαρχείου, ιδιαίτερα στα θέματα συνεργασίας μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών, με την Καθολική και τις Προτεσταντικές Εκκλησίες, το περιβαλλοντικό πρόβλημα κ.α. και εξελίχθηκε σε μια πολύ σημαντική διεθνή προσωπικότητα στον θεολογικό και ακαδημαϊκό χώρο.

Ο Ιωάννης Ζηζιούλας γεννήθηκε το 1931 στο Καταφύγι(ο) της Κοζάνης, ένα γραφικό χωριό στο οποίο μεγάλωσε και το αγαπούσε πολύ. Είχε στενό σύνδεσμο με τον τόπο της καταγωγής του, την οικογένειά του και ιδίως τη μητέρα του και τις δύο αδελφές του, Νίκη και Καίτη. Ο αδελφός του Γιώργος, όπως και ο πατέρας του, είχε πεθάνει νωρίς. Ο νεαρός Ιωάννης είχε από πολύ νωρίς δείξει τις ιδιαίτερες πνευματικές του αρετές, αλλά και την αγάπη του προς την Εκκλησία και τη θεολογία. Τελείωσε το Γυμνάσιο (Λύκειο) στην Κοζάνη και αμέσως εισήχθη πρώτος στην Θεολογική Σχολή της Θεσσαλονίκης. Μετά δύο χρόνια, η οικογένειά του μετακόμισε στην Αθήνα και έτσι πήρε μεταγραφή στην Θεολογική Αθηνών. Εκείνη την εποχή οι μεταπτυχιακές σπουδές δεν ήσαν κάτι το συνηθισμένο. Ο Ιωάννης εσπούδασε κατ'αρχάς στη Γενεύη, στο Οικουμενικό Ινστιτούτο του Bossey, όπου είχε την πρώτη επαφή με την θεολογία της Ορθόδοξης Διασποράς και των άλλων Χριστιανικών Ομολογιών της Δύσης, πέρα από τα στενά τότε όρια της Ελλαδικής θεολογίας. Στη συ-

νέχεια πήγε με υποτροφία στο Harvard, στις ΗΠΑ, όπου σπούδασε για τρία χρόνια. Εκεί μαθήτευσε κοντά σε πολύ αξιόλογους καθηγητές, μεταξύ των οποίων ο περίφημος Ρώσος θεολόγος της πατερικής θεολογίας Γεώργιος Φλωρόφσκι, ο οποίος επηρέασε σημαντικά την θεολογική του σκέψη. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, υπέβαλε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τη διδακτορική του διατριβή με θέμα «Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνες». Η διατριβή αυτή ήταν το πρώτο δείγμα της πρωτότυπης και τολμηρής θεολογικής του σκέψης και εγκρίθηκε με άριστα το 1966.

Το 1967 διορίστηκε Γραμματέας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών στην Γενεύη, μέχρι το 1970, οπότε εξελέγη αναπληρωτής καθηγητής της Δογματικής θεολογίας στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Το 1973, λόγω της διεθνούς του αναγνώρισης και της επιστημονικής του προσφοράς εξελέγη καθηγητής της θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης, όπου δίδαξε πάνω από δέκα χρόνια και όπου η διδασκαλία του συνετέλεσε σημαντικά στην προβολή της Ορθοδοξίας στη Δύση. Το 1984 μετακλήθηκε ως καθηγητής της Δογματικής θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, όπου και δίδαξε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 1998. Εν τω μεταξύ, το 1986 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Περγάμου και το 1993 εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Οι διαδικασίες για την εκλογή στην Ακαδημία έχουν πάρα πολλές δυσκολίες, όπως είναι φυσικό, γιατί υπάρχει πολύ μεγάλος ανταγωνισμός. Η εκλογή του Περγάμου στην έδρα της Δογματικής θεολογίας δεν παρουσίασε ιδιαίτερη δυσκολία, καθώς η φήμη του και τα προσόντα του υπερέιχαν κατά πολύ από οποιονδήποτε άλλον υποψήφιο και η εκλογή του έγινε με μεγάλη πλειοψηφία. Σημειωτέον ότι μέχρι τότε είχαν εκπονηθεί 60 διδακτορικές διατριβές για το έργο του σε σοβαρά Πανεπιστήμια της Ευρώπης. Σήμερα το σύνολο των διδακτορικών και διπλωματικών διατριβών για το έργο του υπερβαίνει τις διακόσιες.

Όλη αυτή η ανασκόπηση του βίου του έγινε για να πάρει ο αναγνώστης μια ιδέα για τη λαμπρή πορεία του ανθρώπου σε όλους τους τομείς της πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Αλλά αυτό που θεωρώ το σπουδαιότερο και θέλω να καταθέσω είναι η ανθρώπινη πλευρά του Ζηζιούλα, όπως τον έζησα ως δάσκαλο, ως φίλο και αργότερα ως ασθενή.

Δεν ήταν καθόλου επηρμένος από τις επιτυχίες του και τη διεθνή του αναγνώριση. Ζούσε μια λιτή ζωή, ταξίδευε συχνά στο εξωτερικό για

τις υποθέσεις του Πατριαρχείου και η διασκέδασή του ήταν οι συναντήσεις με φίλους και συζητήσεις για ποικίλα θέματα. Τα καλοκαίρια, όταν είχε αποσυρθεί από την διδασκαλία, πήγαινε στο μοναστήρι του Έσσεξ, όπου έμενε κάποιες ημέρες και στη συνέχεια στην Οξφόρδη, όπου στη βιβλιοθήκη εύρισκε τις πληροφορίες που χρειαζόταν για τη συγγραφή των έργων του, που ήταν η κύρια απασχόλησή του μέχρι κυριολεκτικά την τελευταία του πνοή.

Κάθε καλοκαίρι πήγαινε για μία-δύο εβδομάδες στο Καταφύγι, όπου συναντούσε παλιούς γνωστούς και φίλους, που θεωρούσαν μεγάλη τους τιμή να φιλοξενούν τον Δεσπότη τους. Εκεί είχαμε την ευκαιρία να μάθουμε από αυτούς που τον συνόδευαν το ελεύθερο πνεύμα και τη διακριτικότητά του. Ο ίδιος τηρούσε αυστηρά τους κανόνες την νηστείας, αλλά όταν τον φιλοξενούσαν δεχόταν αδιαμαρτύρητα ό,τι του προσέφεραν για να μην προσβάλει ή να μη βάλει σε δύσκολη θέση την νοικοκυρά. Επεδίωκε να κάνει συντροφιά και να συνομιλεί δημόσια με ανθρώπους που η τοπική κοινωνία είχε απομονώσει ως περιθωριακούς ή παραβατικούς.

Αυτό που χαρακτήριζε την σκέψη του και την όλη στάση της ζωής του ήταν η αξία της ελευθερίας. Πίστευε ότι η πίστη και η αποδοχή του Θεού πρέπει να είναι προϊόν ελεύθερης κατάφασης και αγάπης και όχι φόβου και εξαναγκασμού. Ο ίδιος δεν είχε αγκυλώσεις στη σκέψη του και δεν δεσμευόταν από αυθεντίες και παραδεδεγμένα. Ασφαλώς είχε τις δικές του απόψεις, κάποιες από τις οποίες είχαν αμφισβητηθεί, παρόλο που ήταν τεκμηριωμένες μετά από προσεκτική μελέτη των πηγών και διαμορφωμένες μετά από πολλή «βάσανον» με τη διεισδυτική και δημιουργική σκέψη του. Διερευνούσε όμως όλα τα θέματα αντικειμενικά, βαθειά και ήταν ανοιχτός να ακούσει και να εξετάσει μια άλλη άποψη και να τη δεχθεί ή να την απορρίψει με λογικά επιχειρήματα. Είχε την τόλμη να εξετάζει και να διερευνά όλα ανεξαιρέτως τα θέματα, χωρίς ταμπού και δογματισμούς. Ασφαλώς στα θεολογικά θέματα σεβόταν τις απόψεις των πατέρων και ιδίως του Αγίου Μαξίμου, που τον αγαπούσε πολύ. Όπως και ο Μάξιμος, είχε μια πρωτότυπη και επινοητική σκέψη, έφερνε στη συζήτηση κάτι καινούργιο και δεν αναμασούσε απλώς τα παλιά. Ήταν ένας δημιουργικός νους, που έδωσε καινούργια πνοή στην θεολογία.

Επέμενε να τονίζει την ελευθερία του Θεού και την ελευθερία του ανθρώπου ως μέγιστο δώρο, παρόλο που μπορεί να τον οδηγήσει σε λαν-